

nak, hogy az eredményt az eredeti oklevelekkel egybevetették-e, márpedig ez a filológiai megbízhatóság érdekében talán kívánatos lett volna.

Végezetül néhány szót érdemes ejteni a kötetnek a magyar nyelvészetben, illetve névtanon kívüli hasznosíthatóságáról, alkalmazhatóságáról. A szócikkeken végignézve azt láthatjuk, hogy a részben román lakosságú települések adatai között számos román név is található. Így az anyagnak ez a része minden bizonnyal a román nyelvtudomány szempontjából is különlegesen figyelemre méltó. Másfelől a közzétett és még ezután közzéteendő anyag aligha nélkülözhető egyebek mellett a magyar–román nyelvi kölcsönhatásra vonatkozó vizsgálódásban. Ezenfelül csak helyeselni lehet a szerkesztőknek a bevezetőben vázolt azon elképzelését, hogy az egész anyagot digitális formában is elérhetővé teszik. Ez mindenképpen hozzá fog járulni a gyűjtött helynévanyag jobb felhasználhatóságához.

BÉNYEI ÁGNES

VÖRÖS OTTÓ, Vízrajzi köznevek szóföldrajzi és jelentéstani vizsgálata.

MNyTK. 211. sz. Budapest, 1999. (58 lap + 14 térképmelléklet)

A magyar névtudományt régóta foglalkoztatja a földrajzi, különösképpen pedig a vízrajzi köznevek problémája. A 19. század végén már PESTY FRIGYES felhívta a figyelmet Magyarország régi vízrajza megírásának fontosságára, s ennek megfelelően a kezdeti feldolgozások elsősorban történeti szempontúak voltak és a tulajdonnevekre irányultak. Úttörő jelentőségűnek tarthatjuk STRÖMPL GÁBORNak azt a vállalkozását, amelynek eredményeképpen 1929-ben az egész magyar nyelvterület vízrajzi közneveit közzétette. Az újabb mérföldkövet a vízrajzi köznevek kutatásában SZABÓ T. ATTILA „A kalotaszegi helynévanyag vízrajzi szókincse” (Kolozsvár, 1942) című tanulmánya jelentette, melyben nem az egész magyar nyelvterületnek, hanem annak csupán egy kis részének vízrajzi szókincsét kívánta feltérképezni, ám ezt a teljesség igényével szerette volna elvégezni. A vízrajzi köznevek feldolgozását a későbbiekben megtaláljuk olyan munkákban is, melyek egy-egy tájegység névanyagát mutatják be. Így például BENKŐ LORÁND (A Nyárádmente földrajzi nevei. MNyTK. 74. sz.) és KÁZMÉR MIKLÓS (Alsó-Szigetköz földrajzi nevei. MNyTK. 95. sz.) is külön fejezetet szentelt a vízrajzi köznevek felsorolásának és értelmezésének. INCZEFI GÉZA Földrajzi nevek névtudományi vizsgálata (Bp., 1970) című monográfiája is foglalkozik e kategóriákkal, KÁLNÁSI ÁRPÁD a helynevek tipológiai elemzésén be-

lül kerít sort a vízrajzi köznevek nevekbeli szerepének tisztázására (Sztalmári helynévtípusok és történeti rétegződésük. Debrecen, 1996. 152–57).

A vizek a természetnek viszonylag állandó alakulatai, így a megnevezésükre használt köznevek is régóta használatosak, gyarapodásuk egyes felfogások szerint nem jellemző a nyelv szókincsére (vö. INCZEFI, i. m. 77). A nevek nagy része ma is őrzi az évszázadokkal ezelőtti világot, mert a táj és az ember kapcsolatának változásával nem mindig jár együtt a név módosulása is. Ennek ellenére meglepő, hogy — noha mint láthatjuk, vízrajzi szókincsünk régóta foglalkoztatja a névkutatókat —, meglehetősen hiányos képünk van a magyar nyelv vízrajzi köznévkészletéről.

A nyelvföldrajzi vizsgálatoknak szintén nagy hagyománya van a nyelvészeti irodalomban. Legutóbb JUHÁSZ DEZSŐ foglalta össze a kérdéskört, és megállapította, hogy a nyelvföldrajzi kutatás legeredményesebben a hangtani és a lexikai, ritkábban az alaktani és a szemantikai vizsgálattal foglalkozik (Szójelentés-tan és nyelvföldrajz: Lexikális jelentés, aktuális jelentés. Szerk. GECSŐ TAMÁS. Bp., 2000. 135). A szóföldrajzi vizsgálat nem tartozik ugyan a szorosabban vett névtan területéhez, a helynevek nyelvjárási sajátosságai azonban lehetővé teszik, hogy ebből a szempontból is vizsgálat alá vonjuk őket. Különösen áll ez a földrajzi köznevekre, melyek gazdag adatolhatósága megelőzi szinte minden más szócsoportét. Igaz ez a mai nyelvre, hiszen helyneveink jó része tartalmaz ilyen elemeket, de érvényes a régebbi korokra vonatkozóan is, mivel például már a korai ómagyar korból is bőven vannak helynévi adataink. KÁLMÁN BÉLA az Árpádok korában 770 víznévben mutatott ki 'folyóvíz' jelentésű közsztót (NytudÉrt. 58: 344–350), TÓTH VALÉRIA ugyanebben az időszakban az ország egy összefüggő, kilenc megyéből álló területén megvizsgált csaknem 800 névadat 74%-ában talált földrajzi közneveket (MNYj. 35: 122). A mai névanyag bemutatására is történtek kísérletek: KÁLMÁN BÉLA az *ér* — *patak* izoglosszáját rajzolta meg Zala megye területén (i. m. 346), KÁLNÁSI ÁRPÁD szatmári térképlapokat közölt az ottani vízrajzi köznevekről (Benkő-Eml. 321–326), PESTI JÁNOS a *ság*, *ség*, *séd* dunántúli előfordulásait vizsgálta meg a Dél-Dunántúlon (NÉ. 12: 32–53).

VÖRÖS OTTÓ munkájának számos szakirodalmi előzménye van tehát, amelyek eredményeit a szerző jól ismeri. Dolgozata az eddigi kutatások összegzésének is felfogható, bár a szerző ezt különösebben nem hangsúlyozza.

Meg kell említenünk más oldalról azt is, hogy a munka szoros kapcsolatban áll az országos helynévgyűjtő-mozgalommal, amely még az 1960-as években célként jelölte meg a teljes magyar helynévállomány összegyűjtését és közzétételét. A munkálatok Vas megyei részébe VÖRÖS OTTÓ gyűjtőként, közzétévként és ellenőrzőként egyaránt bekapcsolódott, sőt tanulmányokat is közölt a gyűjtőmunkához kapcsolódóan. A konkrét nyelvi anyagot feltáró munkák hitelét erősíti és ezen keresztül értékét is emeli, ha a vizsgálatot végző szakember anyanyelveként ismeri az adott nyelvjárást, birtokában van az ott használatos

szókincsnek. A helynevek esetében az efféle kompetenciát gyakran persze nem lehet számon kérni, de mint látható, VÖRÖS OTTÓ tudományos pályája, előélete alapján maradéktalanul megbízhatunk nyelvi anyagismeretében.

A vizsgált névmennyiségről azt állapíthatjuk meg, hogy az egy névfajtába — itt a víznevekbe — tartozó megyéni helynévállomány még kezelhető mennyiségű adatot nyújt, ugyanakkor már alkalmas lehet általános megállapítások levonására is. Az Ajkai járásra és a göcseji vízrajzi köznevekre vonatkozó vizsgálatot, amelyet szintén elvégzett a szerző, egyfajta kontrollanyag elemzéseként foghatjuk fel. VÖRÖS OTTÓ Vas megye helynevei között több mint négyezer olyan nevet talált, amelyben 90 különféle vízrajzi köznév található. Az Ajkai járás és Göcsej 15 ezer nevében csaknem ugyanennyi vízrajzi köznév fordul elő, mintegy 2000 névben. A vizsgálat az adott területen teljes kutatópont-hálózatra támaszkodik, és a kontrollanyag bevonásával — lehetőséget adva az összehasonlításra — az eredmények új megvilágításba kerülnek.

VÖRÖS OTTÓ munkája eredetileg kandidátusi értekezésként készült el 1995-ben, a bírálókat és a vita alapján a szerző módosított a kéziratot, s a kész művet 1999-ben az MNyTK 211. számaként vehettük kézbe. A disszertáció címét (Vízrajzi névelemek onomatodialektológiai vizsgálata) a bírálók javaslatára „Vízrajzi köznevek szóföldrajzi és jelentéstani vizsgálatá”-ra módosította. Talán célszerű lett volna legalább az alcímbe megjegyezni azt, hogy mely térséget vizsgálja a szerző, mert ennek híján az olvasó általánosabb érvényű várákozással kezdi forgatni a könyvet.

A vízrajzi köznevek gyakorisága már önmagában is indokolja a beható vizsgáldást, ám e szócsoporthoz maga is rendkívül összetett rendszert alkot. Sokszor nehéz eldönteni egy-egy elnevezésről, hogy a vízrajzi nevek közé tartozik-e, és ha igen, ott milyen alcsoportba sorolható. Nem véletlen, hogy többféle osztályozás született már e rendszer leírására, ami annak bizonyítéka, hogy egyáltalán nem könnyű a vízrajzi neveket egységes kategóriák szerint elkülöníteni.

A dolgozat öt fejezetben tekinti át a vizsgált kérdéskört. Az első három fejezet (Bevezető; Kitekintés; Helynév, jelentéshordozó alapelem, szóföldrajz, névföldrajz) a munka célját, tudománytörténeti háttérét és a terminológiai kérdéseket tárgyalja. A negyedik fejezet (Víznevek és vízrajzi nevek) tekinthető a munka központi részének, az ötödik pedig (Általános tanulságok és eredmények) rövid összefoglalást ad. Kissé aránytalannak tűnik, hogy az első három rész terjedelme csaknem megegyezik a központi egységével. A bevezető részek feszebb szerkesztéssel, összevonásokkal talán hatékonyabban készítenék elő az új kutatási eredmények taglalását.

Mint minden névkutatónak, VÖRÖS OTTÓnak is gondja a pontosan rögzített és egységesen használt terminológia hiánya. Ennek megfelelően az általa érintett kérdések kapcsán megpróbál rendet tenni e területen. Sajnos, úgy tűnik, nem mindig sikerrel. Nem tartjuk ugyanis szerencsésnek a *helynév* és a *földrajzi név*

fogalmának szétválasztását, és az előbbinek a mikrotoponimiával való azonosítását. Itt jegyezzük meg, hogy e terminusokról legutóbb BENKŐ LORÁND nyilatkozott, aki — más kutatók megengedő álláspontjától eltérően — a *földrajzi név* és a *helynév* szinonim használatát sem tartja kívánatosnak, és a *helynév* alkalmazását javasolja a kutatóknak (MNY. 94: 254). Hasznosak viszont VÖRÖS OTTÓ-nak a vízrajzi köznevek körülhatárolására tett javaslatai: vízrajzi köznévnek azokat a szavakat tekinti, amelyek közszoói jelentése a víz munkájával, az ember, a gazdálkodás és a víz viszonyával, továbbá az általa létrehozott felszíni képződményekkel kapcsolatos (32).

VÖRÖS OTTÓ — mint láttuk — Vas megye több mint négyezer víznevében 90 különféle vízrajzi köznevet talált, amelyeknek összesen 117-féle jelentését tudja bemutatni. A tárgyalt szavakat jelentéscsoportokként elkülönítve találjuk meg a könyvben. Így aki például az *árok*, *fok* vagy *sánc* jelentésére kíváncsi, kénytelen minden csoportban megnézni, vajon szerepel-e ott, és ha igen, milyen jelentésben. Megítélésem szerint érdemes lett volna — akár külön fejezetként — szócikkszerűen, a szótárakban szokásos módon bemutatni a közneveket, az egyes jelentéseket elkülönítve egymástól, így már első pillantásra láthatóvá válna, melyek az egy-, illetve a többjelentésű köznevek. Ezáltal az utalások rendszere is egyszerűsödne.

Az egyes névelemtípusok gyakorisági vizsgálata során a szerző megállapítja, hogy a leggyakoribb a *kút*, a *tó* és az *árok*. Az eredmények magyarázatában történeti szempontokat is figyelembe vesz, ám ezek többnyire ötletszerűek, történetileg nem mindig kellően megalapozottak. Nem tudni például, kinek az állításával vitatkozik, amikor azt írja, hogy „nem igazolható, hogy a *patak* talán a *jó* vagy a *folyó* rovására terjedt volna el ilyen általánosan” (49).

Szóföldrajzi vizsgálat nemigen képzelhető el térképek nélkül. Vas megye vízrajzi közneveinek ábrázolásához VÖRÖS OTTÓ 14 informatív térképet készített. Az elsón a megye népességét szemlélteti, jelölve a horvátok, németek és szlovének által lakott területeket. Számos térkép mutatja az egyes vízrajzi köznevek elterjedését. Az *árok* térképlapján jól látható, hogy a 'vízelvezető' jelentés a megye egész területén előfordul, míg a 'bánya' jelentés a déli vidéken gyakori, és csak szórványosan bukkan fel a 'völgy' és a 'patak' jelentés. A *folyóvíz* kifejezésére 11 különböző vízrajzi köznév használatos a megyében, és a térképen első ránézésre is jól elkülönülnek a gyakoribbak (pl. *patak*, *víz*) a ritkábban használatosaktól (pl. *séd*, *határpatak*). A 13. térképlap összefoglaló jelleggel 12 hangutánzó és onomatopoetikus név (pl. *csorgó*, *kuruttyó*, *zúgó*) előfordulásait szemlélteti. VÖRÖS OTTÓ maga is megjegyzi, hogy a befektetett munka kevéssé tükröződik ezen, mivel viszonylag kevés adatot mutat a térképlap. Valószínűleg technikai okok miatt nem tünteti fel a domborzati viszonyokat, és használja ugyanazokat a szimbólumokat eltérő színben.

VÖRÖS OTTÓ munkájával példát adott egy megye meghatározott földrajzi közneveinek feldolgozására. A szerző folytatásra biztatja olvasóit, a szinkrón és a történeti anyag vizsgálatára, valamint a nem magyar népesség névanyagának bevonására. Vele együtt reméljük, hogy hamarosan újabb feldolgozások kerülnek ki a már eddig is bőven összegyűlt helynévtárak anyagából, és e kutatások eredményeképpen idővel átfogó képünk lesz a magyar nyelvterület földrajziköz-név-állományáról.

NEMES MAGDOLNA

A magyar jelnyelv szótára. Szerk. LANCZ EDINA.

Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége, Budapest, 1999. (265 lap)

Örömmel üdvözljük „A magyar jelnyelv szótárát”, amely a nyelvtudomány egyik, kevésbé kutatott területén jelent hiánypótló kiadványt. Ilyen jellegű kezdeményezés volt már Magyarországon, a „Siketek képes jelszótára” (Hallássérültek Országos Szövetségének fordítói munkaközössége, Bp., 1985).

E munka többszörös átvétel, hiszen alapjául a Siketek Világszövetségének GESTUNO című szótára szolgál, amelyet a német hallássérültek beszédfejlesztő tagozata dolgozott át. Így a magyar változat jelkincsében a nemzetközi és a német jelnyelvre támaszkodott, ennek okán a hazai siketség sosem érezte igazán sajátjának. A LANCZ EDINA jelnyelvkutató által készített szótár tehát fontos mérföldkő a magyar jelnyelv tudományos elismerésének és a siketek nyelvi kisebbségként való elfogadásának útján.

A jelszótár a halló emberek számára készült a szerzői szándék szerint. Olyan egészséges emberek számára, akik jól feltalálják magukat, amikor egy vak emberrel kerülnek kapcsolatba, hiszen tudják, miként segíthetnek, mert elegendő a megállóba érkező busz számát megmondani vagy átkísérni őt a zebrán. Ám sokan zavarba jönnek, ha siket emberrel találkoznak. A siket ember ugyanis egy olyan különleges nyelvi és kulturális közösségben él, amely a hallók számára első pillanatban az örök csend birodalmának tűnhet. A jelnyelvszótár annak lehet a kulcsa, hogy a hallók megérthessék az „ujjak táncát”, és eltűnjön az idegenkedés.

LANCZ EDINA munkája több, mint szótár. A bevezetőben megismerteti az olvasót a siket és nagyothalló különbségével, figyelmezteti a hallássérültek által pejoratívnak tartott *süket* szó kerülésére, és bevezeti a jelnyelvi alapismeretekbe. Öröndetes, hogy eloszlatja azt a tévhitet, miszerint a jelnyelv a beszélt magyar